

Јелена Лопичић Јанчић

*Факултет за међународну политику и безбедност,
Универзитет Унион–Никола Тесла, Београд*

КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОР ЈАСЕНОВАЦ И КРШЕЊЕ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА

Сажетак

Као предмет рада у чланку се обрађује проблематика међународноправног аспекта концентрационог логора Јасеновац, највећег логора у окупираној Југославији. Циљ овог рада је да се усташки концентрациони логор прикаже са међународноправног аспекта, који у литератури није довољно обрађен, као и да се на овај начин супротстави покушајима поражених нацистичких страна да се изврши ревизија Другог светског рата, укључујући и минимизирање статуса Јасеновца да није био логор смрти него радни логор, као и покушају драстичног смањења броја жртава. Нацистичка Немачка и фашистичка Италија које су извршиле агресију на Југославију и исту окупирале, формирале су квислиншку државу тзв. Независну Државу Хрватску. На тај начин су извршиле кршење читавог низа међународних конвенција о ратном праву. Марионетска тзв. Независна Држава Хрватска је донела читав низ расистичких и нацистичких закона и уредаба на основу којих се вршила физичка ликвидација Срба, Јевреја, Рома, антифашиста и свих других који нису прихватили усташку власт. У раду је примењен историјско правни метод, затим компаративни метод као и позитивноправни метод. Наведени су најважнији расистички и нацистички закони и уредбе тзв. Независне Државе Хрватске који су се односили на геноцид и ратне злочине над Србима, Јеврејима, Ромима и антифашистима. Такође су обрађене тадашње важаће међународноправне конвенције које су се односиле на ратно право. Наведена масовна и свакодневна физичка ликвидација се вршила у бројним концентрационим логорима, а највише у логору смрти Јасеновац. Обрађен је и став Римокатоличке цркве у Хрватској, као и Ватикана према

геноциду над Србима, Јеврејима, Ромима и другим који нису били по вољи усташкој власти.

Кључне речи: Јасеновац, тзв. Независна Држава Хрватска, међународно право, усташе, Срби, Јевреји, Роми, католичка црква, Ватикан

1. УВОД

Настанком тзв. Независне Државе Хрватске 10. априла 1941. године која је била квислиншка нацистичка држава, започео је организован масовни терор који се огледао у вршењу ратних злочина и геноцида над цивилним становништвом Србима, Јеврејима, Ромима, комунистима, антифашистима, и припадницима других народа, етничких група и националних мањина. Наведени ратни злочини су спровођени од стране усташа и осталих њихових помагача још од првих дана настанка тзв. Независне Државе Хрватске на најразличитије начине и на свим локацијама у градовима, селима, насељеним местима, у кућама, становима, на улицама, двориштима, затворима и логорима. У сврху физичког уништења Срба, Јевреја и Рома организовани су многи концентрациони логори који су били практично логори смрти. Наводимо само неке од укупно 24 логора: Слана и Метајна на Пагу, „Даница“ у Копривници, Јадовно код Госпића, Крушчица код Травника, Керестинец, Лепоглава, Цапраг, Лобоград, Сисак, Јастребарско, Тење, Ђаково, Горња Ријека, Феричанци, Винковци, Славонска Пожега, Бјеловар, Стара Градишка и др.¹⁾ У овај масовни терор над Србима, Јеврејима и Ромима примењивала се и пљачка њихове покретне и непокретне имовине. По угледу на нацистичку Немачку, тзв. Независна Држава Хрватска примењивала је колективну одговорност од првих дана кроз вршење одмазде убијањем талача, иако је она била противна постојећем међународном ратном праву. Наведене одмазде и убијања талача вршиле су усташе као и војне јединице приликом „чишћења“ устаничких места и простора.²⁾

1) Mirko Peršen, *Ustaški logori*, Globus, Zagreb, 1990, стр. 40-45; Dr Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*, Sveučilišna naklada Liber-Zagreb, Školska knjiga-Zagreb, drugo izdanje Zagreb, 1978, стр. 185-187.

2) Mladen Colić, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941*, Delta-Pres, Beograd, 1973, стр. 342-343.

2. МЕЂУНАРОДНО ПРАВО

Одувек је било страдања цивилног становништва у многим ратовима и оружаним сукобима током људске историје. Први светски рат и Други светски рат превазишли су по броју жртава и ратних разарања све дотадашње ратове. После завршетка Првог светског рата међународна заједница је била убеђена да ратова више неће бити, што је гарантовало новоосновано Друштво народа. Такође је гаранција била и у Бријан-Келоговом пакту из 1928. године, који је предвиђао да ће државе потписнице осудити прибегавање рату као решавање међународних спорова, одрекле се рата као инструмента националне политике и обавезале се да ће све спорове решавати мирним средствима.³⁾ Поред наведеног, у том временском раздобљу између два светска рата донет је читав низ међународних конвенција које су регулисале међународно ратно право, правила ратовања, заштиту лица у рату, забране и ограничења средстава ратовања, заштиту објеката и друго.

Навешћемо само неколико ових међународних конвенција које су важне и значајне за овај рад: Протокол о забрани употребе загушљивих, отровних и сличних гасова и бактериолошких средстава из 1925. године,⁴⁾ Женевска конвенција за побољшање положаја рањеника и болесника у војскама у рату од 27. јула 1929. године, Женевска конвенција о поступању са ратним заробљеницима од 27. јула 1929. године.⁵⁾ Нажалост, нису се испунила очекивања тадашње међународне заједнице да ратова и оружаних сукоба више неће бити. Избио је Други светски рат који је био најстрашнији до тада вођен рат како по броју учесника, тако и по броју жртава и ратних разарања.⁶⁾ Све напред наведене међународне мултилатералне конвенције о ратном праву потписала је и Немачка, али их се није уопште придржавала и исте је свакодневно кршила од првог

3) Leslie C. Green, *Contemporary Law of Armed Conflict*, Manchester University Press, Manchester, 1993, стр. 7-12; Gavro Perazić, *Međunarodno ratno pravo* (drugo dopunjeno izdanje), Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1986, стр. 43-46; Boris Krivokapić, *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, стр. 125.

4) Gavro Perazić, *Međunarodnopravna zabrana sredstava za masovno uništavanje u ratu*, Naučna knjiga, Beograd, 1968, стр. 20-27.

5) *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i o sigurnosti*, (priredio: Boško Petković), Zavod za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu SRH, Zagreb, 1979, стр. 329-355.

6) Детаљније видети, *Други свјетски рат-50. година касније*, Том I. и II, (приредио: Владо Стругар), Црногорска академија наука и умјетности, Српска академија наука и умјетности, Подгорица, 1997.

дана агресије на Краљевину Југославију, током окупације, све до последњих дана завршетка Другог светског рата.⁷⁾

3. НАСТАНАК ТЗВ. НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ

Пре настанка тзв. Независне Државе Хрватске од 10. априла 1941. године настала је усташка организација 1932. године у Италији под вођством др Анте Павелића.⁸⁾ Усташка организација која је у то време била у емиграцији у Италији и имала је своје базе и логоре за обуку терориста у Италији и у Мађарској, извршила је читав низ диверзантских и терористичких напада и саботажа у Краљевини Југославији. Терористички напади, диверзије и саботаже вршени су из Мађарске, Аустрије и Италије на возовима, државним и војним објектима и на местима јавног окупљања. У временском раздобљу од 1929. до 1934. године усташка организација је извршила преко 20 терористичких напада, диверзија и саботажа, у којима је убијено шест лица а више десетина је рањено и причињена је знатна материјална штета.⁹⁾ Врхунац усташког тероризма је било терористичко убиство краља Александра Карађорђевића и француског министра спољних послова Луја Бартуа 9. октобра 1934. године у Марсељу.¹⁰⁾

У многим местима у тадашњој Савској, Приморској и Хрватској Бановини од 1934-1941. године извршени су бројни напади чланова и симпатизера усташког покрета на Србе и њихову имовину. Практично, наведена насиља и напади на Србе били су увод и најаву масовних и стравичних ратних злочина који ће се догодити за време окупације Краљевине Југославије и настанком тзв. Независне Државе Хрватске.

Немачка окупациона војска није учествовала у спровођењу масовног геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима у концентрационим логорима у тзв. Независној Држави Хрватској. Наведене

7) Ђорђе Н. Лопчић, *Немачки ратни злочини 1941-1945. пресуде Југословенских војних судова*, Музеј жртава геноцида, Београд, 2009, стр. 5-25.

8) Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*, нав. дело, стр. 20-22.

9) „Дискусија у Друштву Народа о санкцијама против тероризма и Марсељски злочин”, *Полиција број 3-4*, Београд, 1935, стр. 152-157; Mladen Colić, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941*, нав. дело, стр. 34-53; Nikola B. Milovanović, *Od Marseljskog atentata do Trojnog pakta*, Epoha, Zagreb, 1963, стр. 25-25.

10) Vladimir K. Volkov, *Ubistvo kralja Aleksandra Hitlerova zavera*, Nova knjiga, Beograd 1983, стр. 39-106; Јован Качаки, *Краљеубиство у Марсељу. Завера, дезинформације, мистификације 1934-9. октобар-2004*, Жагор, Београд, 2004, стр. 30-50; Simo.С. Ćirković, *Marsejski krst kralja Aleksandra*, Mandala, Beograd, 2014, стр. 57-106.

масовне ратне злочине и физичка истребљења Срба, Јевреја и Рома у концентрационим логорима извршили су усташе, домобрани, припадници немачке етничке мањине или чланови Културбунда (Немачкошвапски културни савез) као и муслимани у саставу усташких јединица.¹¹⁾

Одговорност нацистичке Немачке састојала се пре свега у агресији и окупацији Краљевине Југославије, укључујући и територију тзв. Независне Државе Хрватске. Затим, нацистичка Немачка је учествовала у оснивању тзв. Независне Државе Хрватске. Такође нацистичка Немачка је заједно са усташама, домобранима и осталим полицијским и војним снагама вршила масовне ратне злочине над Србима, Јеврејима, Ромима, антифашистима и свим другим лицима који се нису слагали са усташким режимом. Немачка одговорност се огледа у кршењу Бријан-Келоговог пакта из 1928. године, као и постојећих мултилатералних међународних конвенцијама о ратном праву. Према томе, одговорност нацистичке Немачке постоји за агресију, окупацију, геноцид, масовне ратне злочине и оснивање концентрационих логора укључујући и Јасеновац.

Међународно право прецизно је регулисало појам и институт војне окупације која је привремено стање. Такође међународно право не признаје да се на окупираним територијама од стране окупатора стварају нове тзв. државе. То је практично урадила нацистичка Немачка када је одмах по извршеној окупацији Краљевине Југославије основала тзв. Независну Државу Хрватску. Признање тзв. Независне Државе Хрватске било је од стране осовинских држава: Немачке, Италије, Мађарске, Румуније, Бугарске, Финске, Словачке и Шпаније, које су имале своја посланства у Загребу.¹²⁾

У време трајања Другог светског рата важила је и примењивана је Конвенција о законима и обичајима рата на копну (IV. Хашка конвенција из 1907. године) и Правилник о законима и обичајима рата на копну из 1907. године.¹³⁾ Такође су важиле и примењивале су се две међународне конвенције: Женевска конвенција за побољшање положаја рањеника и болесника у војскама у рату од 27. јула

11) Milan Bulajić, *Jasenovac-uloga Vatikana u nacističkoj Hrvatskoj*, Fond za istraživanje genocida Beograd, Pešić i sinovi, Beograd, 2007, стр. 12-16.

12) Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, drugo izdanje, Globus, Zagreb, 1983, стр. 437; Mladen Colić, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941*, нав. дело, стр. 112-115.

13) *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, (priredili: Vesna Knežević-Predić, Saša Avram, Željko Ležaja) drugo, dopunjeno i prerađeno izdanje, Fakultet političkih nauka, Crveni krst Srbije, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Beograd, 2007 стр. 304-315.

1929. године¹⁴⁾ и Конвенција о поступању с ратним заробљеницима од 27. јула 1929. године.¹⁵⁾

Правилник о законима и обичајима рата на копну из 1907. године који је прилог уз Конвенцију о законима и обичајима рата на копну, веома јасно и прецизно наводи ко су ратни заробљеници и како се са њима поступа. У члану 1. под насловом – Својство зарађене стране – се наводи:

„Ратни закони, права и дужности не примењују се само на војску већ и на милиције и добровољачке одреде који испуњавају следеће услове:

1. да имају на челу личност одговорну за своје потчињене;
2. да имају сталан знак распознавања који се може разликовати са удаљености;
3. да отворено носе оружје;
4. да се при својим операцијама придржавају закона и обичаја рата.

У земљама у којима милиције или добровољачки одреди са чињавају војску, или њој припадају, они су обухваћени називом војска.”¹⁶⁾

Затим, у наведеном Правилнику читава Глава II. под насловом „О ратним заробљеницима” од члана 4. до члана 20. врло прецизно регулише статус ратних заробљеника. На основу овог Правилника стотине хиљада Срба, Јевреја и Рома нису се могли сматрати ратним заробљеницима које су насилно усташке власти одводиле у концентрациони логор Јасеновац и читав низ других концентрационих логора и тамо их, на до тада невиђен начин, мучили и убијали.

У Другом светском рату на територији окупиране Југославије су постојали 71 концентрациони и сабирни логор и 329 истражних и других затвора. Концентрациони логор Јасеновац је по броју убијених логораша био је далеко највеће страгиште на простору окупиране Југославије, где је убијено најмање 500.000, а по неким ауторима и преко 1.200.000 Срба, Јевреја, Рома и других антифашиста.¹⁷⁾

14) *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i o sigurnosti*, (priredio: Boško Petković), нав. дело, стр. 329-336.

15) Исто, стр. 337-358.

16) Исто, стр. 307.

17) Mirko Peršen, *Ustaški logori*, нав. дело, стр. 313-329.

4. ЗАКОНИ ТЗВ. НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ

Формирањем марионетске тзв. Независне Државе Хрватске донет је читав низ закона и других прописа о масовном терору и репресалијама са циљем да се све то и формално правно озакони. То су били разни нацистички расистички закони који су доношени по угледу на нацистичке немачке законе.

Наводимо „Законску одредбу за одбрану народа и државе” од 17. априла 1941. године, која је постала главни правни основ читавог усташког законодавства на основу кога је било предвиђено спровођење терора. У наведеној Законској одредби се наводи: „Тко било на који начин повриједи или је повриједио част и животне интересе хрватског народа или било на који начин угрози опстанак Независне Државе Хрватске или државне власти, па макар и дјело остало само у покушају, чини се кривцем злочинства велеиздаје.” За ово кривично дело „велеиздаја” је била предвиђена смртна казна, коју су изрицали преки судови. Шта је значила „велеиздаја” није прецизирано, него је то остављено преким судовима да изричу само смртне казне стрељањем на које није постојала жалба нити молба за помиловање. Казна смрти стрељањем извршавала се после три сата од проглашења осуде.¹⁸⁾

За упућивање у концентрационе логоре донета је „Законска одредба о упућивању непоћудних и погибелних особа на присилни боравак у сабирне и радне логоре” која је ступила на снагу 26. децембра 1941. године и коју је потписао Поглавник др Анте Павелић и Министар правосуђа и богоштовља др Мирко Пук.¹⁹⁾ Наведена „Законска одредба о упућивању непоћудних и погибелних особа на присилни боравак у сабирне и радне логоре” била је само донета формалноправно, а у пракси се није уопште примењивала у погледу трајања боравка у наведеним логорима. Наиме, у члану 2. прописано је да: „Трајање боравка у сабирним и радним логорима не може бити краће од три мјесеца ни дуже од три године.» Међутим, ова Законска одредба је била само деклараторна пошто се у пракси није примењивала, јер ко је био спроведен у неки од бројних концентрационих логора у тзв. Независној Држави Хрватској остајао је све док није био убијен. Концентрациони логор Јасеновац је најбољи доказ како се наведена законска одредба примењивала.²⁰⁾

18) Исто, стр. 343-344.

19) Исто, стр. 456-457.

20) *Sećanja Jevreja na logor Jasenovac*, (priredio: Dušan Sindik), Savez Jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1972, стр. 23-34.

Прилика је да само наведемо неколико законских прописа који су донети у тзв. Независној Држави Хрватској из којих се види њихова нацистичка и расистичка идеологија која се примењивала у наведеним законским прописима: „Законска одредба о некретнинама тзв. добровољаца” од 18. априла 1941., „Законска одредба о забрани ћирилице“ од 25. априла 1941., „Законска одредба о држављанству“ од 30. априла 1941., „Законска одредба о заштити аријевске крви и части Хрватског народа” од 30. априла 1941., „Законска одредба о расној припадности” од 30. априла 1941., „Законска одредба о преласку с једне вјере на другу” од 3. маја 1941., „Независна Држава Хрватска и Њемачки Рајх” којим се утврђују заједничке границе од 13. маја 1941., „Законска одредба о пријеким судовима” од 17. маја 1941., „Уговор о одређивању граница између Краљевине Хрватске и Краљевине Италије” од 18. маја 1941., „Упута пригодом прелаза с једне вјере на другу” од 27. маја 1941., „Наредба о утврђивању расне припадности државних и самоуправних службеника и вршитеља слободних академских звања” од 4. јуна 1941., „Законска одредба о заштити народне и аријевске културе хрватског народа” од 4. јуна 1941., „Наредба о промјени жидовских презимена и означавању жидова и жидовских твртки” од 4. јуна 1941., „Наредба о устројству и дјелокругу рада Раснополитичког повјеренства” од 4. јуна 1941., „Законска одредба о обвезној пријави иметка жидова и жидовских подuzeћа” од 5. јуна 1941., „Законска одредба о спречавању прикривања жидовског иметка” од 5. јуна 1941., „Законска одредба о покретном пријеком суду” од 24. јуна 1941., „Законска одредба о преузимању имовине „српских завода и установа” у Хрватским Карловцима у власништво Независне Државе Хрватске” од 19. септембра 1941., „Законска одредба о поступку код комунистичких нападаја, кад се починитељ не пронађе” од 2. октобра 1941., „Законска одредба о подржављењу иметка Жидова и жидовских подuzeћа” од 9. октобра 1941. Све наведене законске одредбе потписивао је Поглавник др Анте Павелић, др Миле Будак, др Андрија Артуковић, др Мирко Пук и др Милован Жанић.²¹⁾

У вези са формирањем усташких преких судова, који су изрицали масовне смртне казне на које није било могућности подношења жалбе или помиловања и где су се казне извршавале само

21) *Nezavisna Država Hrvatska, Zakoni, zakonske odredbe, naredbe i t.d. proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941. knjiga I (svezak 1-10) (priredio: Adam. Mataić), Tisak i naklada knjižare St. Kugli, Zagreb, 1941, стр. 61-66, Mladen Colić, Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941, нав. дело, стр. 416-450; Почетак окупације и стварање НДХ као и први месеци „државно-правног” уређења, (приредио: др Драго Његован), ИК Прометј Нови Сад, Мало историјско друштво-Нови Сад, 2013 стр. 34-67.*

три часа од доношења судске одлуке, најбоље показује усташка акција коју је у Срему спроводио усташа Виктор Томић и преки суд 1942. године. У току наведене акције Виктора Томића убијено је око 6.000 мушкараца, жена, стараца и деце, а ухапшено је и преко 10.000 цивила који су затим спроведени у концентрациони логор Јасеновац. У тој акцији Виктора Томића, у ноћи између 30. и 31. августа 1942. године, на гробљу у Сремској Митровици стрељан је и познати српски сликар Сава Шумановић само зато што је био Србин.²²⁾

Разматрајући оснивање концентрационих логора у тзв. Независној Држави Хрватској са аспекта тада важећег међународног ратног права са сигурношћу можемо да констатујемо да је формирање наведених концентрационих логора било у потпуној супротности са међународним ратним правом и да представља тешко кршење међународног ратног права. Наиме, у тим бројним усташким концентрационим логорима су били присилно довођени цивили, који нису били војници, подофицири или официри, нити су имали било какве везе са војском или учешћем у рату. Усташке власти су присилно у концентрационе логоре доводили жене, старце, болесна лица па чак и децу, само зато што су били Срби, Јевреји или Роми. Колико су у тој безобзирности кршили међународно ратно право најбоље показују и чињенице да као и нацистичка Немачка и фашистичка Италија нису признавали статус зараћене стране припадницима народноослободилачке војске. Тако када би неког партизана заробили, или рањеника или болесника онда би их у највећем броју случајева убијали на лицу места или одводили у неки од концентрационих логора, где би после краћег саслушања били убијени.

5. КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОР ЈАСЕНОВАЦ

Јасеновац је био концентрациони логор у тзв. Независној Држави Хрватској који су основале хрватске усташе по угледу на нацистичке логоре уништења и који је без прекида функционисао од 21. августа 1941. године до 22. априла 1945. године. У концентрационом логору Јасеновац су масовно одвођени и на разне монструозне начине убијани Срби, Јевреји, Роми, као и заробљени, рањени и болесни партизани и антифашисти других националности

22) *Акција Виктора Томића и покретни преки суд у Срему 1942*, (приредио др Драго Његован), ИК ИК Прометеј Нови Сад, Мало историјско друштво-Нови сад, Нови Сад, 2009, стр. 16.

и сви други који су означени као непријатељи усташког режима. Јасеновац је био у ствари систем усташких логора смрти, који се простирао на 240 квадратних километара где се налазило више логора и масовних гробница убијених логораша.²³⁾

Место Јасеновац се налази у Хрватској, у близини ушћа реке Уне у реку Саву и налази се поред железничке пруге Загреб-Београд. Пре немачке окупације Југославије у Јасеновцу је живело претежно српско становништво које су усташе већим делом убиле. У Јасеновцу се налазио стални усташки гарнизон. У логор у Јасеновцу усташе су прве логораше Јевреје и Србе довели већ у лето 1941. године.²⁴⁾ Концентрациони логор Јасеновац је био читав систем логора смрти који су сачињавали логори Јастребарско, Горња Ријека, Сисак, Ђаково и Лепоглава.

Усташки концентрациони логор Јасеновац је сматран трећи по величини у окупираној Европи.²⁵⁾ Треба нагласити да је концентрациони логор Јасеновац био логор у који су довођени логораша само са територије тзв. Независне Државе Хрватске, која је обухватала територију Хрватске, Далмације, Босне и Херцеговине, Славоније и Срема. Са тих наведених територија, која је била непоредиво територијално и бројчано мања од окупиране Европе, у Јасеновац је доведено преко један милион цивила: Срба, Јевреја, Рома, мањи број Хрвата антифашиста, заробљених партизана, жена, деце и стараца. У Јасеновцу је био изграђен систем брзе физичке ликвидације логораша. Логор Јасеновац је имао смештајни капацитет од највише три хиљаде логораша, али свакодневним уништавањем и убијањем на разне начине, као и због масовних епидемија пегавог и трбушног тифуса када се свакодневно масовно умирало, могао је да непрекидно, без застоја да прима нове логораше. Главни стан Поглавника Анте Павелића је био упутио преко Министарства унутрашњих послова НДХ наредбу свим подручним установама: „Да логор Јасеновац може да прими неограничени број заточеника.”

Приликом довођења у логор над логорашима је одмах вршена тријажа. Ко није био способан за тешке физичке радове, одмах је одвођен на стратишта где су убијани. Усташе су убијале на разне начине: ватреним оружјем, клали ножевима, ударали маљевима,

23) Milan Bulajić, *Jasenovac ustaški logori smrti: srpski mit?: hrvatski ustaški logori genocida nad Srbima, Jevrejima i Ciganima*, Muzej žrtava genocida, Beograd, 1999, стр. 11-27.

24) *Zločini fašističkih okupatora i njihovih saradnika protiv Jevreja u Jugoslaviji*, (priredio: Danko R. Vasović) Savez Jevrejskih opština Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Beograd, 2005, стр. 85-94.

25) Milan Bulajić, *Jasenovac-uloga Vatikana u nacističkoj Hrvatskoj*, нав. дело, стр. 11.

секирама, чекићима, моткама, гвозденим полугама, вешали, давили, спаљивали итд. Убијени логораши су бацани у масовне заједничке гробнице, а један део убијених су бацани у реку Саву који су, ношени реком Савом, долазили до Београда. На многим лешевима било је написано: „Месо за Јованову пијацу”.

У логору у Јасеновцу највише је било мушкараца, али било је доста и жена и деце. У Јасеновцу у Логору III. „Циглана” на такозваној „Економији” од лета 1943. године је постојао посебан женски логор, који се састојао од две бараке, а од јесени 1944. године и две велике једносратне зидане зграде. Жене-логораши коришћене су за пољске радове. Број жена логорашица у том женском логору је био према сачуваном „Оригиналном попису заточеница логора Јасеновац” 1165. Добар део ових жена је убијен, а стално су на њихова места доводили друге ухапшене жене.²⁶⁾ Поред наведеног женског логора, у Јасеновцу је постојао још један логор за жене. Био је смештен и старинском дворцу Лобоград који се налазио десетак километара од железничке станице Златар-Бистрица. У том логору је било смештено 1300 жена са децом, углавном Јеврејке и нешто Српкиња, које су интерниране.²⁷⁾ У логору Јасеновац усташе су масовно вршиле силовања над логорашицама, а већину су често садистички убијали најчешће клањем.

Главни усташки кољачи су били команданти и управници концентрационог логора Јасеновац. Вјекослав Лубурић звани „Макс” био је први командант Јасеновца и био је надлежан за све логоре који су се налазили на територији Јасеновац, Стара Градишка, Ђаково и др. Ивица Матковић био је први Лубурићев заменик. Љубо Милош био је трећи по рангу, веома крволочан и садиста. Свештеник фрањевац Мирослав Филиповић-Мајсторовић био је једно време заповедник Логора III. и затим заповедник у Старој Градишци и један од највећих крволока у убијању логораша. Последњи командант Јасеновца био је Динко Шакић. У ову категорију крволока спадају и Ивица Бркљачић, Марикно Вутић и читав низ других усташа. Еуген Дидо Кватерник је био надлежан за све концентрационе логоре у Независној Држави Хрватској. Андрија Артуковић је био креатор законских прописа о концентрационим логорима и наредбодавац за убијање Срба, Јевреја, Рома, антифашиста и свих који се нису слагали са усташким режимом.²⁸⁾

26) Mirko Peršen, *Ustaški logori*, нав. дело, стр. 202-210.

27) *Zločini fašističkih okupatora i njihovih saradnika protiv Jevreja u Jugoslaviji*, нав. дело, стр. 74-75; Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*, нав. дело, стр. 186.

28) *Zločini fašističkih okupatora i njihovih saradnika protiv Jevreja u Jugoslaviji*, нав. дело, стр. 94-109.

О концентрационом логору Јасеновац објављена је код нас обимна литература: књиге, зборници радова, чланци, коментари, фелтони, прикази и осврти у дневној и недељној штампи као и у бројним часописима и другој периодици.²⁹⁾ Сасвим је извесно да су у књигама мемоара и мемоарских записа логораша који су преживели страхоте Јасеновца најбоље описани стање, догађаји, личности, као и страхоте мучења и убијања у логору у Јасеновцу.³⁰⁾ Такође и на страним језицима постоје литература која обрађује концентрациони логор Јасеновац.³¹⁾ И поред бројне домаће и стране литературе о концентрационом логору Јасеновац, сматрамо да о Јасеновцу као највећем Српском, Јеврејском, Ромском и антифашистичком страстишту треба и даље писати и истраживати, јер је у питању огромна материја која није ни приближно истражена. Поготово што се упорно покушава извршити ревизија Другог светског рата од стране „научника, историчара, политичара и публициста” поражених држава и њихових помагача како би се целати приказали као жртве, а жртве као целати.

Постоје разне процене колико је логораша убијено у Јасеновцу од 21. августа 1941. године до 22. априла 1945. године. Непосредно после завршетка Другог светског рата 1945. године званичне југословенске процене су биле да је убијено преко 800.000 логораша Срба, Јевреја, Рома и других антифашиста.³²⁾ У публикацији „Злочини фашистичких окупатора и њихових сарадника против Јевреја у Југославији” се наводи да је, на основу исказа релативно малог броја преживелих логораша, у Јасеновцу убијено око 500.000 – 600.000 Срба, Јевреја, Рома и других националности и антифашиста, укључујући и око 20.000 Јевреја.³³⁾ Земаљска коми-

29) Jovan Mirković, *Objavljeni izvori i literatura o Jasenovačkim logorima*, GarfoMark Laktaši, Besjeda Banja Luka, Muzej žrtava genocida Beograd, Banja Luka-Beograd, 2000, стр. 131-173.

30) Đorđe Miliša, *U mučilištu- paklu Jasenovac*, „Politika”, Stručna knjiga, Beograd, 1991 (reprint izdanja – Zagreb, 1945) стр. 85-285; Milko Riffer, *Grad mrtvih Jasenovac 1943*, Zagreb, 1946, стр. 4-27; Nikola Nikolić, *Jasenovački logor*, Nakladni zavod, Zagreb, 1948, стр. 285-289; Drago H. Čolaković, *Jasenovac 21.VIII. 1941-31.III. 1942*, Svjetlost, Sarajevo, 1948, стр. 34-66; Egon Berger, *44. mjeseca u Jasenovcu*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1966, стр. 24-37.

31) Edmond Paris, *Genocide in Satellite Croatia, 1941-1945: A Record of Racial and Religious Persecutions and Massacres*, The American Institute for Balkan Affairs, Chicago, 1962, стр. 82-156 ; Raphael Lemkin, *Axis Role in Occupied Europe*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 1944, стр. 79-109; Srdja Trifkovic, *Ustaša Croatian Fascizam and European Politics, 1929-1945*, Second Edition, The Lord Byron Foundation for Balkan Studies, Chicago-Ottawa-London, 2011, стр. 66-78 Yehuda Bauer, *The Holocaust Perspective*, Sheldon, London, 1978. стр. 42-56.

32) Mirko Peršen, *Ustaški logori*, нав. дело, стр. 313-329.

33) „Злочини фашистичких окупатора и њихових сарадника против Јевреја у Југославији”, нав. дело, стр. 106-107.

сија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача навела је број од око 500.000-600.000 убијених логораша.³⁴⁾ Радован Тривунчић наводи: „На основу просторних индикатора и тврдњи преживјелих заточеника, број од 700.000 уништених људи-заточеника је врло реалан.”³⁵⁾

Усташка администрација логора Јасеновац није водила евиденцију приспелих логораша као и убијених логораша, односно постојале се неке непотпуне евиденције које су приликом повлачења усташа уништене. После завршетка Другог светског рата није вршен попис жртава убијених у Јасеновцу, тако да су само вршене разне процене о броју жртава. Чињеница је да су Фрањо Туђман и низ хрватских аутора и научника минимизирали број жртава у Јасеновцу где су наводили да је број жртава био око 40.000. На овај начин су покушавали да се изврши ревизија усташких ратних злочина и геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима и минимизирањем броја жртава.

Као што је познато, у Јасеновцу је убијен и велики број Рома. Тачан број убијених Рома никада није утврђен. Прве процене су ишле од 37.000 до 40.000 убијених Рома.³⁶⁾ Каснијим, потпунијим истраживањима према сведочењу преживелих логораша, једног дела сачуваних докумената, затим изјавама ухваћених усташких злочинаца и према истраживањима наших научника, процењује се да је у Јасеновцу убијено преко 80.000 Рома, што се сматра реална процена.

У окупираној Европи једино су у тзв. Независној Држави Хрватској постојали посебни логори за децу Јастребарско, Горња Ријека и Сисак. Према истраживањима које је спровео аутор Драгоје Лукић, у тзв. Независној Држави Хрватској, у јасеновачком логору Стара Градишка, и у логору Јастребарско и другим логорима је убијено 19.432 дече (Срба, Јевреја и Рома) до 14 година старости.³⁷⁾

34) Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*, нав. дело, стр. 187.

35) Radovan Trivunčić, *Jasenovac i jasenovački logori*, drugo prošireno i dopunjeno izdanje, Jasenovac Spomen područje, Jasenovac, 1974, стр. 16.

36) Đorđe Miliša, *U mučilištu- paklu Jasenovac*, нав. дело, стр. 142; Narcisa Lengel-Krizman, „Prilog proučavanja terora u tzv. NDH: Sudbina Roma 1941-1945”, *Časopis za suvremenu povijest broj 1*, Zagreb, 1986, стр. 29-42.

37) Dragoje Lukić, *Bili smo samo deca, Jasenovačka grobnica 19.432. devojčice i dečaka, knj. I. i II*, Muzej žrtava genocida, Beograd, 2000, стр.35-59; Dragoje Lukić, „Logori za decu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941-1945”, *Vojnoistorijski glasnik broj 1*, Beograd, 1995, стр. 312.

Не желимо да у овом раду који се односи на концентрациони логор Јасеновац поlemiшемо о броју жртава, али само наводимо податке разних аутора да се види колико је било жртава.³⁸⁾

За време непријатељске окупације у тзв. Независној Држави Хрватској нарочито на подручју Босне, Херцеговине, Хрватске, Далмације, Славоније и Срема одвођено је у бројне концентрационе логоре, а највише у Јасеновац на стотине хиљада Срба, Јевреја, Рома и других антифашиста. Наведени ратни злочини и геноцид довели су до драстичне националне промене становништва на тим просторима. Тако су, после завршетка Другог светског рата, преостали Срби из попаљених и порушених села и насељених места исељавани као колонисти у Војводину. На њихова места насељавани су углавном муслимани и Хрвати, тако да су деведесетих година XX века многа села, насељена места и градови који су пре Другог светског рата имали већинско српско становништво тада имали муслиманско или хрватско већинско становништво. Оваквих примера има много у Босанској Крајини, Лици, Банији, Кордуну, Далмацији и Славонији.

Идеја о физичкој ликвидацији Срба, Јевреја и Рома је почео још у Италији пре 1941. године и пре проглашења тзв. Независне Државе Хрватске 10. априла 1941. године и пре капитулација војске Краљевине Југославије 17. априла 1941. године. Усташе су још када су били у емиграцији у Италији планирали изградњу концентрационих логора. План и пројекат је тада направио организатор концентрационих логора Вјекослав Макс Лубурић који је отишао у емиграцију и прошао обуку у разним усташким логорима у Мађарској.

Практично злочини геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима су почели већ 11. априла 1941. године када је извршен напад на зграду Јеврејске религијске заједнице у Загребу. Затим, усташе су 15. априла 1941. године похапсиле истакнуте Србе и Јевреје и спровеле их у логор који се налазио у фабрици „Даница” у Копривници. Усташе су извршиле прво масовно клање Срба 17. априла 1941. године када је 25 сељака из Грубишиног Поља убијено у Старом Селу. Спровођење ухапшених 300 Срба и Јевреја из Загреба у концентрационе логоре извршено је 29. априла 1941. године.³⁹⁾

Вјекослав Макс Лубурић је по позиву нацистичког Гестапоа био у Немачкој октобра 1941. године када је и обишао десетак не-

38) Glez fon Horstenau, *Između Hitlera i Pavelića (Memoari kontraverznog generala)*, Друго издање, Beograd, Pravoslavna reč Novi Sad, More-Beograd, Novi Sad, 2013.

39) Milan Bulajić, *Jasenovac-uloga Vatikana u nacističkoj Hrvatskoj*, нав. дело, стр. 7-9.

мачких концентрационих логора⁴⁰⁾ и по њиховом узору су прављени концентрациони логори у тзв. Независној Држави Хрватској.⁴¹⁾

Током трајања Другог светског рата Швајцарска је као неутрална држава задржала свој ранији конзулат у Загребу који је радио све до маја 1945. године. Међународноправни положај конзулата Швајцарске у Загребу био је са међународноправног аспекта неуобичајен па и споран. Наиме, усташки поглавник др Анте Павелић, који је осуђен за атентат на краља Александра Карађорђевића и Луја Бартуа министра иностраних послова Француске, налазио се на званичној листи потерница од 30. септембра 1942. године. Затим, министар иностраних послова др Младен Лорковић и министар унутрашњих послова др Андрија Артуковић, налазили су се такође на листи потерница. У нормалним мирнодопским условима до оваквих отварања конзулата не би долазило у обзир.⁴²⁾ Конзул Швајцарске у Загребу др Фридрих Кестли (Friedrich Kaestli) био је на тој дужности конзула од 1941-1945. године и у својим извештајима Министарству спољних послова Швајцарске у Берну детаљно је описивао многе догађаје у тзв. Независној Држави Хрватској. Тако је обавештавао своју Владу о „Јеврејском питању у Хрватској”, затим „да је у Србију пресељено 250.000 православаца из Хрватске” и „да је 300.000 православних Срба у Хрватској прешло у католичку веру”.⁴³⁾

Са масовним и стравичним ратним злочинима као и геноцидом над Србима, Јеврејима и Ромима које су усташе свакодневно вршиле у тзв. Независној Држави Хрватској нису наишли на сагласност и оправдање чак ни Немачке и Италије. Навешћемо само неколико таквих неслагања из којих се види згражавање на тим масовним и стравичним злочинима над цивилним становништвом.

Аустријанац Глез фон Хорстенау (*Edmund Glaises von Horstenu* 1882-1946) генерал мајор, немачки војни изасланик у тзв. Независној Држави Хрватској, бивши аустроугарски официр који је тада и службовао у Хрватској, познавао је веома добро и тадашње прилике у тзв. Независној Држави Хрватској. Видео је масовна физичка истребљења цивилног становништва, па је критиковао више пута усташку политику истребљења Срба, Јевреја и Рома, наводећи да ће то само појачати и омасовити устанак што

40) Видети. Eugen Kogon, *Država SS-a Sistem njemačkih koncentracionih logora*, Globus, Zagreb, 1982.

41) Milan Bulajić, *Jasenovac-uloga Vatikana u nacističkoj Hrvatskoj*, нав. дело, стр. 13.

42) Milan Bulajić, *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine III*, „Rad”, Beograd, 1989, стр. 74-75.

43) Исто, стр. 83.

ће захтевати непотребно ангажовање немачке војске. Посетио је концентрациони логор у Славонској Пожеги у октобру 1942. године, где у својој књизи „Између Хитлера и Павелића (Мемоари контраверзног генерала)” наводи следеће: „После смо кренули у концентрациони логор који је смештен у једној фабрици. Било је мало мушкараца, много жена и деце слабо одевене, којима је кревет био хладни камен. Голи костури. Затвореници су плакали, запомагали. Командант логора, дрипац, билмез. Када сам се касније видео са Павелићем, о команданту логора је говорио веома добро. Нисам га ни погледао. Усташкој пратњи сам казао: „Кад човек ово види, он може само да пљуне... само да пљуне, да, моја господо!” И најстрашније: у једној просторији, дуж зида, на ретко набацаној слами, свакако тек од скоро, због моје „инспекције”, лежало је око педесеторо голе деце..., делом већ мртве на издисају! Не треба заборавити да су творци концентрационих логора Британци и то током Бурског рата. Но, ова места страве и ужаса у Хрватској, под Павелићем кога смо ми довели на власт, врхунац су ужаса. Најгоре, међутим, јесте Јасеновац у који обичан смртник не сме ни да привири.”⁴⁴⁾

Аустријанац Херман Нојбахер (*Hermann Neubacher* 1893-1960.) који је био специјални изасланик Трећег Рајха за привредна и финансијска питања за Балкан и који је добро познавао усташку страховладу у Хрватској, у својој књизи „Специјални задатак Балкан”, наводи следеће: „Рецепт за православне, који је применио усташки вођа и поглавник, председник Независне Државе Хрватске, Анте Павелић, подсећа на најкрвавије религиозне ратове: „Једна трећина мора да постане католичка, једна трећина мора да напусти земљу, а једна трећина мора да умре!” Последња тачка програма била је и спроведена у дело. Када усташке вође причају о томе да су заклали милион православних Срба - укључујући бебе, децу, жене и старце то је онда по мени, претеривање и самохвалисање. На основу извештаја који су стигли до мене, процењујем да број невиних, ненаоружаних, закланих Срба износи око 750.000. Када сам, по ко зна који пут, у Главном штабу ставио на дневни ред извештај о истинским ужасним стварима које се одвијају у Хрватској, Хитлер ми је овако одговорио: „И ја сам поглавнику казао да није могуће само тако искоренити мањину, јер је она, једноставно превелика!”⁴⁵⁾

44) Glez fon Horstenu, *Između Hitlera i Pavelića (memoari kontraverznog generala)*, нав. дело, стр. 158; Глез фон Хорстенау је био заробљен 5. маја 1945. године од стране америчке војске у Аустрији. Бојећи се да ће бити испоручен Југославији и да ће му се судити за ратне злочине извршио је самоубиство 20. јуна 1946. године у америчком логору Лангвасеру (*Langwasser*) близу Нирнберга у Немачкој.

45) Herman Nojbaher, *Specijalni zadatak Balkan*, Službeni list SCG Beograd, Beograd, 2004, стр. 50.

Италијански објављени извори говоре о масовни ратним злочинима који су вршени од стране усташа у тзв. Независној Држави Хрватској над српским цивилним становништвом. Наиме, у италијанској окупационој зони Хрватске (Далмацији) италијанска војска није спроводила геноцид над Србима, Јеврејима и Ромима, па се знатан број Срба и Јевреја склањао испред усташког погрома у Далмацију и на тај начин се спасио.⁴⁶⁾

Немачки дипломатски посланик у тзв. Независној Држави Хрватској, Зигфрид Каше (*Siegfried Kasche* 1882-1946.), је у потпуности подржавао Павелића као и његову геноцидну политику према Србима, Јеврејима, Ромима, антифашистима и свима који се нису слагали са усташким режимом. Више пута подржавао је и бранио Павелића и усташки режим код Хитлера. Каше је наредио да се из свих логора у Хрватској Јевреји пребаце у нацистичке концентрационе логоре где су сви били убијени. У питању је било неколико хиљада људи. Затим, Каше је известио Берлин да је Хрватска једна од земаља у којима је Јеврејски проблем решен.⁴⁷⁾

Католичка црква у Хрватској је учествовала у оснивању усташке организације у Хрватској. Надбискуп и кардинал Др Алојзије Степинац (1898-1960.), који је био главни викар усташке војске као и велики број католичког свештенства били су главна подршка усташама у извршавању масовних ратних злочина и геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима за сво време трајања тзв. Независне Државе Хрватске од 1941-1945. године.⁴⁸⁾ Католички клер је учествовао у масовном покрштавању Срба, затим у усташким организацијама као и у апарату усташке власти. Један део католичког клера учествовао је у оружаним формацијама тзв. Независне Државе Хрватске од првих дана њеног постојања па све до последњих дана завршетка Другог светског рата 9. маја 1945. године.⁴⁹⁾

46) Детаљније видети, Лазо М. Костић, *Хрватска зверства у Другом светском рату према изјавама Павелићевих савезника*, Књижарница Обрадовић, Београд, 1990, стр. 163-300; Милан Ристовић, *У потрази за уточиштем –Југословенски Јевреји у бекству од холокауста 1941-1945*, Службени лист СРЈ Београд, Београд, 1998.

47) Зигфрид Каше је побегао у Аустрију, али су га Савезници изручили Југославији. У Загребу је 1947. године осуђен као ратни злочинац због депортације Јевреја, осуђен је на смрт вешањем и казна је извршена 7. маја 1947. године.

48) Др Алојзије Степинац је осуђен од стране Врховног суда Народне Републике Хрватске у Загребу 11. октобра 1946. године на 16 година затвора због сарадње са усташама и покрштавања православних Срба у католицизам. После пет године казна му је преиначена у кућни притвор. Детаљније видети, *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*, (priredio:Milan Stanić) Zagreb, 1946, стр. 215-357 и 447-494.

49) Детаљније видети, *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, (priredili: Joža Horvat, Zdenko Štambuk) Zaklada August Cesarec, (Reprint izdanja

Још пре почетка Другог светског рата Ватикан се оглашавао као неутрална држава према свим дотадашњим ратовима и оружаним сукобима. Наиме, на овај начин настојао је да се не замери нацистичкој Немачкој за аншлус Аустрије, окупацију Чехословачке и фашистичкој Италији за агресију у Етиопији. Папа Пије XII. је био на страни Немачке и Италије. Тако папа Пије XII. није осудио агресију Немачке и Италије на Југославију нити је осудио вршење геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима у тзв. Независној Држави Хрватској, иако је имао обавештења о Јасеновцу и осталим концентрационим логорима.

Усташки концентрациони логор Јасеновац посетила је 6. фебруара 1942. године тзв. „Међународна комисија”, које није имала никакве везе са Међународним Црвеним крстом из Женева. Састав ове „Међународне комисије” је био: два немачка и два италијанска генерала, два католичка свештеника из Ватикана, два мађарска официра, два представника Црвеног крста – један из Загреба и један из Београда. Са њима су били Макс Лубурић, командант Јасеновца, усташки генерал Еуген Кватерник Дидо, Љубо Милош, као и неколико усташких официра и усташких новинара. Пре доласка ове „Међународне комисије” у логор Јасеновац извршене су припреме у погледу улепшавања дела логора и просторија, неколико нових на брзину направљених барака, амбуланте и побољшана је била исхрана логораша које ће комисија посетити и видети. Такође је забрањено логорашима шта треба да врло кратко одговоре на евентуална питања чланова комисије.⁵⁰⁾ Сам састав ове тзв. „Међународне комисије” показује о каквој је комисији реч, јер је читав састав био из окупаторских држава. Сврха доласка ове тзв. „Међународне комисије” је била да се прикаже да је Јасеновац радни логор, а не логор смрти како се већ било прочуло не само у Хрватској и Србији, него и код савезника, чак и у Југословенској избегличкој влади у Лондону. Важно је навести да је један од два католичка свештеника у наведеној Комисији био секретар изасланика Свете столице у Загребу, др Ђузепе Масуци (*dr Giuseppe Masucci*), који је на непосредан начин видео да је у питању концентрациони логор,

Zagreb, 1946), Zagreb, 2008; Viktor Novak, *Magnum crimen: Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Nova knjiga, Beograd, 1989; Сима Симић, *Ватикан против Југославије*, Култура, Београд, 1990; Milan Bulajić, *Misija Vatikana u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj „Politika Stepinac” razbijanje jugoslovenske države pokatoličavanja pravoslavnih Srba po cijenu genocida Civitas Dei-Attemurale Christianitatis, I-II*, Politika, Beograd, 1992, стр. 35-150.

50) Ђорђе Милиша, *У муčiliшту-паклу Јасеновац*, нав. дело, стр. 156-157; Vukašin Vujo Žegarac, *Dnevnik o Jasenovcu*, izdanje autora, Beograd, 1987, стр. 53-54; Milan Bulajić, *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine, IV*, „Rad” Beograd, Beograd, 1989, стр. 849-854.

али у је свом извештају навео, поред осталог: „Концентрациони логор у Јасеновцу није тако страшан, као што ми је било речено. Јадници, чији изглед побуђује самилост, станују у пространим, ложеним баракама.” Други католички свештеник је био велечасни др Стјепан Лацковић, секретар надбискупа Алојзија Степинца.⁵¹⁾

Међународни Црвени крст из Женева покушавао је више пута у току 1942. и 1943. године да успостави везу са Црвеним крстом тзв. Независне Државе Хрватске и да представници Међународног Црвеног крста посете логоре у Хрватској. Усташка власт је све те иницијативе одбијала из разлога што би се обелоданио логор смрти Јасеновац као и остали концентрациони логори смрти. Тек у мају 1943. године је успостављена веза са Црвеним крстом марионетске тзв. НДХ. Делатност представника Међународног Црвеног крста из Женева Јулијуса Шмидлин Јуниор (*Julius Schmidlin Jr.*) била је ограничена само на Јевреје који су још били на слободи, као и на „Жидовску богоштовну опшину” у Загребу, преко које су достављани лекови, одећа, обућа и храна. Представник Међународног Црвеног крста из Женева је добио дозволу па је у току три дана посетио логоре Јасеновац, и Стару Градишку. Извештај који је упутио у Женеву наводи да је добио утисак да стање у наведеним логорима није незадовољавајуће због постојања сиромаштва на све стране. Касније је Јулијус Шмидлин Јуниор (*Julius Schmidlin Jr.*) навео да је намерно своје налазе у извештају ублажио и минимизирао са надом да ће постићи боље услове за логораше.⁵²⁾ Практично, Међународни Црвени крст из Женева није могао ништа да уради у спасавању логораша у Јасеновцу и другим усташким логорима смрти у Хрватској, јер усташке власти на то нису пристале.

Марионетска тзв. Независна Држава Хрватска је желела да буде призната и од Ватикана. Међутим, Ватикан није никада признао тзв. Независну Државу Хрватску, иако је одржавао службене односе са тзв. Независном Државом Хрватском. Ватикан је 3. августа 1941. године упутио у Загреб папског легата опата Рамирио Марконе (*Ramirio Marcone*) са звањем визитатора, кога је убрзо примио Поглавник Др Анте Павелић, чиме су успостављени *de facto* односи између Ватикана и тзв. Независне Државе Хрватске.⁵³⁾

51) Đorđe Miliša, *U mučilištu- paklu Jasenovac*, нав. дело, стр. 156-157; Vukašin Vujo Žegarac, *Dnevnik o Jasenovcu*, izdanje autora, Beograd, 1987, стр. 53-54; Milan Bulajić, *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine, IV*, „Rad” Beograd, Beograd, 1989, стр. 849-854.

52) Milan Bulajić, *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine III*, нав. дело, стр. 102-103.

53) Jaša Almulji, *Jevreji i Srbi u Jasenovcu*, Službeni glasnik Beograd, Beograd, 2009, стр. 461.

Тзв. Независна Држава Хрватска је у Риму отворила тзв. Уред изванредног опуномоћеника, који је имао дипломатски статус. Значајно је да је представник Ватикана у Загребу непосредно био упознат са геноцидом који је тзв. Независна Држава Хрватска вршила над Србима, Јеврејима и Ромима и о томе је извештавао Ватикан и папу Пија XII.⁵⁴⁾ Подршка Ватикана нацистичким ратним злочинцима наставила се у континуитету и после завршетка Другог светског рата, када је посредством Ватикана из Италије, тзв. „пацовским каналима” прокријумчарено преко 30.000 ратних злочинаца у Јужну Америку, укључујући поглавника НДХ Др Анте Павелића и читавог низа највећих усташких ратних злочинаца.⁵⁵⁾ Џон Корнвел (*John Cornwell*) британски писац је због подршке нацистичкој Немачкој као и тзв. Независној Држави Хрватској назвао папу Пија XII. – Хитлеров папа (*Hitler's pope*).⁵⁶⁾

Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача донела је 15. новембра 1945. године у Загребу Закључак у погледу одговорности за злочине у Јасеновцу, наводећи:

„Ради тога и сва одговорност за злочине у Јасеновцу пада подједнако на њихове њемачке наредбодавце и усташке извршиоце.

I.

Поред чланова њемачке владе и осталих њемачких наредбодаваца за ове злочине одговоран је у првом реду тзв. поглавник Анте Павелић.

II.

У другом реду одговорни су сви његови „доглавници” и „државни вијећници” као и сви „министри”, који су били на дужности за те ере, нарочито „министри унутрашњих послова”: др Артуковић Анте, др Лорковић Младен, др Никшић Анте и Фрковић Мато.

III.

У трећем реду одговорни су сви равнатељи „Главног равнатељства за јавни ред и сигурност” и шефови „Усташке надзорне службе” као: Кватерник Еуген, Јовчић Милутин, Церовски Божидар, Томић Виктор, *Lisak Erich*, Херенчић Иво, др *Zimpermann Lju-*

54) Исто, стр. 461-465.

55) Mark Arons, Džon Loftus, *Pacovski kanali, Kako je Vatikan, krijumčareći naciste iz Evrope, izdao Sovjetima obaveštajce sa zapada*, Glorariju, Arsvala, Beograd, 1991, стр. 47-53.

56) Džon Kornvel, *Hitlerov papa*, Beograd, Javno preduzeće Službeni list, SRJ, Beograd, 2000, стр. 35.

devit, др Црвенковић Филип, Томашевић Иван, Враговић др Јосип, *Wagner Karlo*, Рукавина Јосо, Лучић Фрањо, Бенак др Александар, Божимовић др Звонимир, Кирин Лео, Мајић др Јосип, Вашко Тибор, Фарио Фабијан, Павер Вјекослав, Гржета Никола, Радош Фрањо, Томљеновић Стјепан, Туркаљ Бранко, Мак Мирослав, Цеко Иван, Фулановић Мирослав.

IV.

Коначно су одговорни сви усташки часници, дочасници, усташе стражари те доушници и логораши, који су мучили и убијали, и то: наводе се имена 144 одговорних лица, те сви остали усташе, којима идентитет није установљен.

Земаљска комисија за утврђење злочина окупатора и њихових помагача утврдила је све као најтеже злочинце, народне издајце и народне непријатеље и сматра да морају бити најстрожије кажњени за све злочине и недјела која су починили.⁵⁷⁾

6. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Сматрамо да је концентрациони логор Јасеновац био логор смрти и са аспекта тада важећег међународног ратног права, са сигурношћу можемо да констатујемо да је формирање наведеног концентрационог логора као и других концентрационих логора на територији тзв. Независне Државе Хрватске било у потпуној супротности са међународним ратним правом и да представља тешко кршење међународног ратног права. Никако се не може прихватити теорија неких аутора који покушавају да изврше ревизију Другог светског рада укључујући и ревизију статуса логора Јасеновац као и броја жртава у том концентрационом логору, као и да је то био радни логор а не концентрациони логор – логор смрти.

ЛИТЕРАТУРА

Акција Виктора Томића и покретни преки суд у Срему 1942, (приредио: др Драго Његован), ИК Прометеј Нови Сад, Мало историјско друштво - Нови Сад, Нови Сад, 2009, стр. 14-50.

„Дискусија у Друштву Народа о санкцијама против тероризма и Марсељски злочин”, *Полиција број 3-4*, Београд, 1935, стр. 152-157.

57) *Zločini u logoru Jasenovac, Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača*, Ringer Axel Springer doo, Beograd, 2016, стр. 58-60.

- Други свјетски рат - 50. година касније*, Том I. и II, (приредио: Владо Стругар), Црногорска академија наука и умјетности, Српска академија наука и умјетности, Подгорица, 1997.
- Качаки Јован, *Краљеубиство у Марселу, Завера, дезинформације, мистификације 1934-9. октобар 2004*, Жагор, Београд, 2004.
- Костић М. Лазо, *Хрватска зверства у Другом светском рату према изјавама Павелићевих савезника*, Књижарница Обрадовић, Београд, 1990.
- Лопичић Н. Ђорђе, *Немачки ратни злочини 1941-1945. пресуде Југословенских војних судова*, Музеј жртава геноцида, Београд, 2009.
- Почетак окупације и стварање НДХ као и први месеци „државно-правног” уређења*, (приредио др Драго Његован), ИК Прометеј Нови Сад, Мало историјско друштво - Нови Сад, 2013.
- Ристовић Милан, *У потрази за уточиштем – Југословенски Јевреји у бекству од холокауста 1941-1945*, Службени лист СРЈ Београд, Београд, 1998.
- Симић Сима, *Ватикан против Југославије*, Култура, Београд, 1990.
- Almulic Jaša, *Jevreji i Srbi u Jasenovcu*, Službeni glasnik Beograd, Beograd, 2009.
- Arons Mark, Loftus Džon, *Racovski kanali, Kako je Vatikan, krijumčareći naciste iz Evrope, izdao Sovjetima obaveštajce sa zapada*, Glorariju, Arsvalea, Beograd, 1991.
- Bauer Yehuda, *The Holocaust Perspective*, Sheldon, London, 1978.
- Berger Egon, *44. mjeseca u Jasenovcu*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1966.
- Bulajić Milan, *Jasenovac-uloga Vatikana u nacističkoj Hrvatskoj*, Fond za istraživanje genocida, Pešić i sinovi, Beograd, 2007.
- Bulajić Milan, *Jasenovac ustaški logori smrti: srpski mit?: hrvatski ustaški logori genocida nad Srbima, Jevrejima i Ciganima*, Muzej žrtava genocida, Beograd, 1999.
- Bulajić Milan, *Misija Vatikana u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj „Politika Stepinac” razbijanje jugoslovenske države pokatoličavanja pravoslavnih Srba po cijenu genocida Civitas Dei-Anttemurale Christianitatis, I-II*, Politika, Beograd, 1992.
- Bulajić Milan, *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine III*, „Rad” Beograd, Beograd, 1989.
- Bulajić Milan, *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine, IV*, „Rad” Beograd, Beograd, 1989.
- Colić Mladen, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941*, Delta-Pres, Beograd, 1973.
- Čolaković H. Drago, *Jasenovac 21. VIII. 1941 - 31. III. 1942*, Svjetlost, Sarajevo, 1948.
- Ćirković C. Simo, *Marsejski krst kralja Aleksandra*, Mandala, Beograd, 2014.
- Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Redigirali i izdali Joža Horvat i Zdenko Štambuk, Zaklada August Cesarec (reprint izdanja 1946), Zagreb, 2008.

- Green C. Leslie, *Contemporary Law of Armed Conflict*, Manchester University Press, Manchester, 1993.
- Horstenau fon Glez, *Između Hitlera i Pavelića (Memoari kontreverznog generala)*, Drugo izdanje, Beograd, Pravoslavna reč Novi Sad, More-Beograd, Novi Sad, 2013.
- Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, (priredili: prof dr Vesna Knežević-Predić, Saša Avram, Željko Ležaja) drugo, dopunjeno i prerađeno izdanje, Fakultet političkih nauka, Crveni krst Srbije, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Beograd, 2007, стр. 304-314.
- Jelić-Butić Fikreta, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*, Sveučilišna naklada Liber-Zagreb, Školska knjiga-Zagreb, drugo izdanje Zagreb, 1978.
- Kogon Eugen, *Država SS-a Sistem njemačkih koncentracionih logora*, Globus, Zagreb, 1982.
- Kornvel Džon, *Hitlerov papa*, Beograd, Javno preduzeće Službeni list SRJ, Beograd, 2000.
- Krivokapić Boris, *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- Krizman Bogdan, *Ante Pavelić i ustaše*, drugo izdanje, Globus, Zagreb, 1983.
- Lemkin Raphael, *Axis Role in Occupied Europe*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 1944.
- Lengel-Krizman Narcisa, „Prilog proučavanja terora u tzv. NDH: Sudbina Roma 1941-1945, *Časopis za suvremenu povijest broj 1*, Zagreb, 1986, стр. 29-42.
- Lukić Dragoje, *Bili smo samo deca, Jasenovačka grobnica 19.432. devojčice i dečaka, knj. I. i II*, Muzej žrtava genocida, Beograd, 2000.
- Lukić Dragoje, „Logori za decu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941-1945”, *Vojnoistorijski glasnik broj 1*, Beograd, 1995, стр. 312-328.
- Međunarodne konvencije o ratnom pravu i o sigurnosti*, (priredio: Boško Petković), Zavod za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu, Zagreb, 1979, стр. 329-336.
- Miliša Đorđe, *U mučilištu- paklu Jasenovac*, „Politika”, Stručna knjiga, Beograd, 1991 (reprint izdanja – Zagreb, 1945).
- Milovanović B. Nikola, *Od Marseljskog atentata do Trojnog pakta*, Epoha, Zagreb, 1963.
- Mirković Jovan, *Objavljeni izvori i literatura o Jasenovačkim logorima*, Garfo-Mark Laktaši, Besjeda Banja Luka, Muzej žrtava genocida Beograd. Banja Luka-Beograd, 2000.
- Nezavisna Država Hrvatska, Zakoni, zakonske odredbe, naredbe i t.d.* proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941. knjiga I (svezak 1-10) (priredio: Adam Matić: Tisak i naklada knjižare St. Kugli,), Zagreb, 1941.
- Nikola Nikolić, *Jasenovački logor*, Nakladni zavod, Zagreb, 1948.
- Nojbaher Herman, *Specijalni zadatak Balkan*, Službeni list SCG Beograd, Beograd, 2004.

- Novak Viktor, *Magnum crimen: Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Nova knjiga, Beograd, 1989.
- Paris Edmond, *Genocide in Satellite Croatia, 1941-1945: A Record of Racial and Religious Persecutions and Massacres*, The American Institute for Balkan Affairs, Chicago, 1962.
- Perazić Gavro, *Međunarodnopravna zabrana sredstava za masovno uništavanje u ratu*, Naučna knjiga, Beograd, 1968.
- Perazić Gavro, *Međunarodno ratno pravo* (drugo dopunjeno izdanje), Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1986.
- Peršen Mirko, *Ustaški logori*, Globus, Zagreb, 1990.
- Riffer Milko, *Grad mrtvih Jasenovac 1943*, Zagreb, 1946.
- Sećanja Jevreja na logor Jasenovac*, (priredio: Dušan Sindik), Savez Jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1972.
- Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*, (priredio: Milan Stanić), Zagreb, 1946.
- Trifković Srdja, *Ustaša Croatian Fascizam and European Politics, 1929-1945*, Second Edition, The Lord Byron, Foundation for Balkan Studies, Chicago-Ottawa-London, 2011.
- Trivunčić Radovan, *Jasenovac i jasenovački logori*, drugo prošireno i dopunjeno izdanje, Jasenovac Spomen područje, Jasenovac, 1974.
- Volkov K. Vladimir, *Ubistvo kralja Aleksandra Hitlerova zavera*, Nova knjiga, Beograd 1983.
- Zločini fašističkih okupatora i njihovih saradnika protiv Jevreja u Jugoslaviji* (priredio: Danko R. Vasović), Savez Jevrejskih opština Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Beograd, 2005, стр. 15-97.
- Zločini u logoru Jasenovac, Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača*, Ringer Axel Springer doo, Beograd, 2016, стр. 5-45.
- Žegarac Vujo Vukašin, *Dnevnik o Jasenovcu*, izdanje autora, Beograd, 1987.

Jelena Lopicic Jancic

JASENOVAC CONCENTRACION CAMP AND VIOLATION OF INTERNATIONAL LAW

Resume

This article discusses the international legal aspect of Jasenovac concentration camp. Jasenovac was the largest concentration camp in occupied Yugoslavia during Second World War and has functioned since its establishment in August 1941 until its closure in April 1945. This camp was also known as death camp because most of the inmates died

due to murdering them or from various diseases and illness since the conditions in the concentration camp were terrible. The number of killed inmates in Jasenovac concentration camp, that consisted of Serbs, Jews, Romani, anti-fascists and other persons who did not accept the Ustasha's government, was never precisely determined. Estimates differ depending upon the authors but total number of inmates that died in Jasenovac concentration camp was not less than 600,000.

We believe that Jasenovac concentration camp is not enough treated in our literature from international legal aspect so that is one of the reasons, beside the above mentioned that we wrote this article. The primary responsibility for the existence of concentration camps in Croatia have Nazi Germany and Fascist Italy that have committed aggression against Kingdom of Yugoslavia and occupation of Kingdom Yugoslavia, and formed in the occupied territory quisling state of so-called Independent State of Croatia.

By these acts they severely violated number of international conventions on the laws of war. Independent State of Croatia issued a series of racist and Nazi laws and decrees on the basis of which the physical liquidation of Serbs, Jews, Romani, antifascists and those who did not accept the Ustasha government was executed. In this article were applied historical legal method, comparative legal method and positive legal method. Since there is an obvious attempt of the defeated Nazi and Fascist parties on the revision of the Second World War, including the minimization of status and victims of Jasenovac, the aim of this article is besides other issues to oppose such a position from international legal aspects. This is important and significant for the younger generation who are not familiar with this issue, so this is an opportunity to learn about this issue from international legal aspect.

Keywords: Jasenovac, so-called. Independent State of Croatia, International Law, Ustasha, Serbs, Jews, Romani, Catholic Church, Vatican

* Овај рад је примљен 30. новембра 2016. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 21. фебруара 2017. године.